

ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՀԻՄՔԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ռազմիկ Կամոյի Իսահակյան

Հոդվածը ստացվել է՝ 17.03.2022թ., գրախոսման ուղարկվել է՝ 24.03.2022թ., տպագրման երաշխավորվել է՝ 18.04.2022թ.

Ներածություն: Զբոսաշրջության ոլորտը տարիներ շարունակ ՀՀ կառավարությունների կողմից ուշադրության է արժանացել և տնտեսական գերակա ուղղություններում դասվել տնտեսական առաջնահերթությունների շարքին: Հոդվածի նպատակն է վեր հանել ոլորտում առկա հիմնախնդիրները և առաջադրել իրատեսական առաջարկություններ, որը լրացուցիչ խթան կհանդիսանա ոլորտի զարգացմանը: Հատկապես անդրադարձ է կատարված զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման ինստիտուցիոնալ հիմքերի ձևավորմանն ու զարգացմանը ՀՀ-ում: ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտում կան հիմնախնդիրներ. տարիների ընթացքում գրանցվել են հաջողություններ, սակայն բացակայում են դիտարկվող ոլորտի զարգացմանը նպաստող ինստիտուցիոնալ հիմքերը, որով էլ հիմնավորվում է հոդվածի արդիականությունը:

Գրականության ակնարկ: «Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման ինստիտուցիոնալ հիմքերը ՀՀ-ում» հեղինակային հոդվածը ձևավորվել և զարգացվել է՝ ելակետ ունենալով տնտեսագետների կողմից կատարված վերլուծությունների դրույթները: «Զբոսաշրջության մրցունակությունը և զարգացման ուղղությունները ՀՀ-ում» հետազոտությունում, որի գիտական ղեկավարն է Յ. Սուվարյանը, նշվում է. «Զբոսաշրջությունը տնտեսության այն բացառիկ, բարձր եկամտաբեր և առավել դինամիկ զարգացող ճյուղերից է, որն իր կարևորությամբ ներառված է այնպիսի գլոբալ համակարգերում, ինչպիսիք են կայուն զարգացումը, այն է՝ աղքատության հաղթահարումը, շրջակա միջավայրի պահպանությունը և մշակութային արժեքների փոխադարձ արժևորման համակարգերը, որոնք Հայաստանի պարագայում արդիական և էական նշանակություն ունեն»¹: Դիտարկվող ոլորտի զարգացման հնարավորությունները մեկնաբանելիս Ա. Մարգարյանը կարևորում է կառավարման հետևյալ դիսցիպլինը. «Զբոսաշրջային ոլորտի զարգացումը կախված է այդ ոլորտի ճիշտ և պրոֆեսիոնալ կառավարումից, կիրթ և բանիմաց անձնակազմի ներգրավումից, սպասարկման ծառայությունների բազմազանությունից, ուստի զբոսաշրջային արդյունավետ գործունեության ապահովման համար անհրաժեշտ են համապատասխան մասնագիտական գիտելիքներ և հմտություններ»²: Ավելին, «Հայաստան. Հարավային միջանցքի

¹ Գիտական ղեկավար Սուվարյան Յ., «Զբոսաշրջության մրցունակությունը և զարգացման ուղղությունները Հայաստանի Հանրապետությունում», Եր., 2014, էջ 49:

² Մարգարյան Ա. «Զբոսաշրջային ծառայությունների կազմակերպման իրավական կարգավորումները», ուսումնական ձեռնարկ, Եր., 2017, էջ 3:

զբոսաշրջության զարգացման ռազմավարություն» աշխատության մեջ էլ ընդգծվում է, որ «Հայաստանի զբոսաշրջության արժեզրեայի էական օղակ են հանդիսանում մարդկային ռեսուրսներն ու աշխատուժի զարգացումը, և առանց անհրաժեշտ վերապատրաստված մարդկային ռեսուրսների, դժվար է, եթե ոչ անհնար, զարգացնել զբոսաշրջությունը Հարավային միջանցքի երկայնքով»¹:

Մեթոդաբանություն. Գոյություն ունեն զբոսաշրջության ոլորտի կանոնակարգման երեք մոդելներ.

Առաջին մոդելի դեպքում զբոսաշրջության զարգացման հիմնախնդիրները լուծվում են ինքնուրույն՝ առանց պետության միջամտության, շուկայական տնտեսության սկզբունքների հիման վրա: Այս մոտեցումն արդյունավետ կիրառվում է այն երկրներում, որտեղ զբոսաշրջության ոլորտը գտնվում է զարգացման բարձր մակարդակի վրա, ոլորտում գործում են մրցունակ կազմակերպություններ, առկա են զարգացած ենթակառուցվածքներ, զբոսաշրջիկների անվտանգության ապահովման, բանկային, ապահովագրական և այլ ծառայությունների մատուցման զարգացած համակարգեր: Նշված մոդելը կիրառվում է ԱՄՆ-ում, որտեղ 1997թ. լուծարվել է զբոսաշրջության ոլորտը կարգավորող կառույցը²:

Զբոսաշրջության պետական կարգավորման երկրորդ մոդելն, ըստ էության, ենթադրում է ազգային զբոսաշրջային գերատեսչության առկայություն, որն օժտված է լայն լիազորություններով և զգալի ֆինանսական ռեսուրսներով: Այս մոդելն արդյունավետ է այն դեպքում, երբ զբոսաշրջության ոլորտը գտնվում է զարգացման ցածր մակարդակի վրա, իսկ ազգային զբոսաշրջային արդյունքի որակը բարձրացնելու և զբոսաշրջային ենթակառուցվածքները զարգացնելու համար անհրաժեշտ է հսկայածավալ ֆինանսական միջոցներ: Մոդելը կիրառվում է զարգացող և անցման շրջանում գտնվող այն երկրներում, որոնք զբոսաշրջությունը համարում են տնտեսության զարգացման գերակա ոլորտներից մեկը և արտարժույթի ներհոսքի ապահովման առաջնային աղբյուր: Դրանք են Հունաստանը, Եգիպտոսը, Թուրքիան և այլն:

Երրորդ մոդելում զբոսաշրջության պետական կարգավորման գործառույթն իրականացվում է բազմաֆունկցիոնալ գերատեսչությունների կողմից.

- Իսպանիայում՝ զբոսաշրջային քաղաքականության հիմնախնդիրներով զբաղվում է «Էկոնոմիկայի նախարարությունը»,
- Ֆրանսիայում՝ «Տնտեսական քաղաքականության նախարարությունը»,
- Իտալիայում՝ «Արտադրական գործառույթների նախարարությունը»³: Այս մոդելն է ընտրել նաև ՀՀ կառավարությունը, և ոլորտը կարգավորում է «Տնտեսական զարգացման և ներդրումների նախարարության» կազմում գործող «Զբոսաշրջության պետական կոմիտեն»:

¹ «Հայաստան. Հարավային միջանցքի զբոսաշրջության զարգացման ռազմավարություն», Եր., 2015, էջ 25:

² Новиков В. С., «Инновации в туризме». М: ИЦ «Академия» 2007, с. 182.

³ Темный Ю. В., Темная Л. Р., «Экономика туризма». М.: Финансы и статистика, ИНФРА-М 2010. с. 17-18.

Վերը նշված մոդելները թույլ են տալիս պնդելու, որ երկրի զարգացվածության աստիճանով պայմանավորված ոլորտի կարգավորումները պակասում են և, այլ հավասար պայմաններում, զբոսաշրջության շուկան անցնում է ինքնակարգավորման: Ուստի, այս համատեքստում, տնտեսության զարգացվածության աստիճանը անմիջականորեն փոխկապակցված է դառնում դիտարկվող ոլորտի զարգացումներով: Ընդգծենք, որ անգամ զարգացած տնտեսությամբ երկրները պետք է ունենան ոլորտի կարգավորմանը նպաստող որոշակի տնտեսական գործիքակազմեր, որոնցով կարելի կլինի մեղմել տնտեսական բացասական էֆեկտները: Ավելին, ոլորտի կարգավորումները ինքնահոսի թողնելու հանգամանքը որոշ երկրներում կարող են իրենցից մեծ ռիսկեր պարունակել՝ հանդիսանալով տնտեսական զարգացումների խոչընդոտ:

Հիմնական վերլուծություն:

Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման հիմքերը Հայաստանում ակնառու էին դեռևս Խորհրդային Միության տարիներին, առավելապես մեր օրերում, երբ Հանրապետությունը ետ չի մնում զբոսաշրջային արդի ծառայություններով: Սակայն ոլորտի ավանդական տեսակները ի վերջո սահմանափակ են, ուստի պետք է ստեղծել ամուր նախահիմքեր և արտապատկերել մեր երկրում զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման ինստիտուցիոնալ հիմքերը: Անդրադառնալով վերջին տարիներին ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտում առկա դրական միտումներին ցույց է տրվում, որ դեպի ՀՀ զբոսաշրջային հոսքերն աճել են երկնիշ թվերով: 2018թ. առաջին եռամսյակում ՀՀ է այցելել 346.458 մարդ, ինչը 2017թ. առաջին եռամսյակի համեմատությամբ աճել է 16%-ով, իսկ 2018թ. երրորդ եռամսյակում ՀՀ է այցելել 589.230 մարդ, ինչը 2016թ. երրորդ եռամսյակի համեմատ աճել է շուրջ 26%-ով: 2018թ. չորրորդ եռամսյակում ՀՀ ժամանել է 376.573 մարդ, ինչը 2017թ. չորրորդ եռամսյակի համեմատությամբ աճել է 16,8%-ով, իսկ 2016թ. համեմատ՝ շուրջ 29,5%-ով: Ավելին, 2009-2019թթ. զբոսաշրջիկների թիվը 586.755-ից հասել է 1.894.377 մարդու¹. 10-ը տարիների կտրվածքով դեպի ՀՀ զբոսաշրջային հոսքերը գրեթե քառապատկվել են, որն էլ ոլորտի զարգացման հիմնական արգասիքն է:

ՀՀ-ում, հաշվի առնելով առկա տնտեսական ռեսուրսային ներուժը, զարգացման մեծ հեռանկարներ ունեն զբոսաշրջության հետևյալ հիմնական ձևերը².

Կրոնական զբոսաշրջություն. Հայաստանն առաջինն է Քրիստոնեությունն ընդունել՝ որպես պետական կրոն 301թ., և Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին եկեղեցին կառուցել են Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչը ու Տրդատ Գ-ն հենց այն վայրում, որտեղ և, ըստ Գրիգոր Լուսավորչի երազի, իջել է «Միածինը»՝ Աստծո որդին:

ՀՀ-ում զարգացում է ապրել նաև **էքստրեմալ զբոսաշրջությունը**: Իջևանից մի փոքր հեռավորության վրա՝ Ենոքավանում, գործում է Yell Extreme Park-ը, որը հայտնի է իր Zip line-երով, որոնցից ամենաերկարը 750 մետր է, իսկ թռիչքն անց-

¹ ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի վիճակագրական տվյալների բազաներ, «Միջազգային զբոսաշրջություն», 2009-2019թթ., <https://www.armstat.am>

² Թովմասյան Գ., «Զբոսաշրջության առկա վիճակը և հիմնական տեսակների զարգացման հնարավորությունները ՀՀ-ում», «Տնտեսագիտության ժամանակակից հիմնահարցեր», միջազգային 5-րդ գիտաժողով, ԵՊՀ, ԵԳՄ, Եր., 2017թ., էջ 49-51:

նում է 200-300 մետր բարձրության վրա: Կառուցվելու է նաև աշխարհի ամենաերկար Zip line-ը, որի երկարությունը կկազմի շուրջ 3 կիլոմետր:

Քաղաքային զբոսաշրջության համար լավ պայմաններ ունի ինչպես մայրաքաղաք Երևանը, այնպես էլ երկրի այլ քաղաքներ՝ Գյումրին, Վանաձորը, Իջևանը, Դիլիջանը, Ծաղկաձորը և այլն: Վարդագույն Երևանն է թանգարան է բաց երկնքի տակ իր հին ու նոր կառույցներով, հարուստ պատմությամբ ու մշակույթով:

Զբոսաշրջության զարգացման ուղղություններից է նաև **գործարար զբոսաշրջությունը**: Այն զբոսաշրջության ամենաեկամտաբեր ուղղություններից է: Վիճակագրությունը փաստում է, որ գործնական նպատակով ժամանած զբոսաշրջիկները ավելի մեծ ծախսեր են կատարում երկրում, քան այլ նպատակներով ժամանած զբոսաշրջիկները: Նշենք նաև, որ գործարար զբոսաշրջությունը նպաստում է ներդրումների ներգրավմանը, քանի որ գործարար զբոսաշրջիկները, որոնք տվյալ զբոսաշրջային կենտրոն այցելել են գործնական նպատակով, տեսնում են տվյալ կենտրոնի գրավչությունները և հետագայում վերադառնում այնտեղ՝ գործունեություն ծավալելու նպատակով: Նրանք կարող են նաև յուրօրինակ դեսպաններ հանդիսանալ տվյալ զբոսաշրջային կենտրոնի համար՝ իրենց գործընկերներին փոխանցելով տվյալ կենտրոնի մասին ձևավորված դրական տպավորությունը¹: ՀՀ կառավարության ուշադրության կենտրոնում պետք է լինեն նաև գործարար զբոսաշրջիկները, և քայլեր ձեռնարկվեն՝ նրանց ներուժը փոխառնելու պայմաններով ծառայեցնելու մեր երկրի տնտեսության տարբեր ոլորտների զարգացմանը:

Մեր օրերում զբոսաշրջային մեծ պահանջարկ են վայելում նաև Գեղարքունիքի մարզում գտնվող Սևանա լիճն ու համանուն վանքը, որոնք ունեն առանձնահատուկ և բացառիկ նշանակություն ՀՀ-ի համար: Սևանա լիճը վաղուց ի վեր համարվում է հայ ժողովրդի գլխավոր խորհրդանիշներից ու ուխտավայրերից մեկը: Սևանը Հայաստանի միակ լիճն է, որը դասվում է խոշոր լճերի շարքին: Սևանա լիճը Հայկական լեռնաշխարհի մեծությամբ երրորդ, աշխարհի քաղցրահամ, բարձրադիր, նավարկելի մեծ լճերից է, որը նախկինում կոչվել է Գեղարքունյաց ծով: Լճին առանձնակի հմայք են տալիս Արեգունու, Սևանի, Վարդենիսի, Գեղամա լեռները: Գեղարքունյաց գեղեցկուհին ներառվել է Եվրոպայի ամենագեղեցիկ վայրերի ցանկում: Չնաշխարհիկ և նմանը չունեցող Սևանա լիճը Հայաստանի բնության մարգարիտներից մեկն է և երկրի գլխավոր ջրային պաշարը: Այս անհավանական քաղցրահամ լիճը ծովի մակարդակից բարձր է 1905 մետր և ամբողջ աշխարհում ամենաբարձր լեռնային լճերից մեկն է, որը կատարյալ վայր է ամառային տապին լողալու համար: Այստեղ է նաև հնագույն վանքերից մեկը՝ Սևանավանքը, որը կառուցված է սև քարերից: Վանքը հրաշալի դիտակետում է գտնվում. այն հենց լճում է²: Զբոսաշրջության ոլորտը զարգացնելու նպատակով անհրաժեշտ է օգտվել բնության ընձեռած այս հրաշքից, և

¹ Peter Robinson, Sine Heitmann, Peter Dieke: "Research Themes for Tourism", CABI, 2011, p. 32.

² Հայաստանի տեսարժան վայրեր, 2019թ., Peoplemedia.am

տնտեսական ողջ գործիքակազմը օգտագործել այն զարգացնելու և զբոսաշրջային հոսքերը ավելացնելու նպատակով: Ավելին, այս ուղղությունը զարգացնելու համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է վերանայել լճի շրջակայքում ծառայություններ մատուցող ընկերությունների կողմից ներկայացվող գնային քաղաքականությունը, որոնք ի համեմատ մեր հարևան երկրի՝ Վրաստանի Հանրապետության, զգալիորեն բարձր են, որը և ուղղակի խոչընդոտ է դիտարկվող ոլորտի զարգացմանը: Պետք է ընդգծել նաև, որ դիտարկվող հարցը կարող է դառնալ նաև ՀՀ կառավարության տնտեսության զարգացման ռազմավարության տեսլականի բաղկացուցիչ մաս, որը կարող է ոչ միայն զբոսաշրջային հոսքերի ավելացման հիմք հանդիսանալ, այլև կարճատև զբոսաշրջային այցելությունների հանգրվան դարձնել մեր երկիրը: Ավելին, հարկային արտոնություններով կարելի է ներագրել ծառայությունների բարձր գների վրա, որոնք էլ ապագա զարգացումների հիմքերը կարող են ուրվագծել: Դիտարկվող գործիքակազմից օգտվելու դեպքում կարելի է վերականգնել Սևանա լճի՝ որպես հանգստյան գոտու երբեմնի կարգավիճակը: Այն ոչ միայն ՀՀ քաղաքացիներին հնարավորություն կտա հանգիստն անցկացնել մեր իսկ հայրենիքում, այլև այլընտրանքային զբոսաշրջային հոսքերի ավելացման նախադրյալներ կստեղծի, որի արդյունքները ի վերջո կներկայացվեն տնտեսական դրական ցուցանիշների տեսքով¹, որի հենքի վրա էլ կարելի է ընդգծել զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման ինստիտուցիոնալ հիմքերի ձևավորման այն կրեդոն, որի պատասխանատուն արդեն այս դեպքում հանդիսանում է ՀՀ կառավարությունը:

Զբոսաշրջության զարգացման գործընթացում վճռորոշ են պետության դերը և նրա վարած ոլորտի պետական կարգավորման քաղաքականությունը: Ոլորտի պետական միջամտությունը կարող է դրսևորվել ուղղակի և անուղղակի ազդեցության մի շարք գործիքների միջոցով.

- ստեղծել և կատարելագործել ոլորտին վերաբերող օրենսդրական դաշտը,
- մեղմել համաշխարհային տնտեսության անբարենպաստ գործընթացները,
- ձևավորել ներդրումային խթանող միջավայր,
- ապահովել զբոսաշրջության և այլ ոլորտների համաչափ զարգացումը²:

Տնտեսական կյանքում զբոսաշրջությունը հիմնվում է միջճյուղային արտադրական համագործակցության վրա, որը փոխկապում է զբոսաշրջությունը և տնտեսության այլ ճյուղերը՝ տրանսպորտը, գյուղատնտեսությունը, շինարարությունը, որոնք մի կողմից զբոսաշրջությանը ապահովում են անհրաժեշտ միջոցներով և տեխնիկական պայմաններով, ձևավորում զբոսաշրջության նյութատեխնիկական բազան, մյուս կողմից արտադրված զբոսաշրջային բարիքները հասցնում են մինչև սպառում³:

¹ Բսահակյան Ռ. «Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացումը՝ որպես կայուն տնտեսական աճի նախադրյալ, զարգացման հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիները Հայաստանի Հանրապետությունում», ՀՀ ԳԱԱ Գիտություն հրատ., Եր., 2019թ., էջ 69-73:

² Экономика и организация туризма: международный туризм, под ред. И.А. Рябовой и др., М., 2005, с. 278.

³ Боголюбов В. С., Орловская В. П., «Экономика туризма», М., 2005, с. 57.

Նկատենք, որ զբոսաշրջային առաջարկը բաղկացած է առաջնային (սկզբնական) և անհնցյալ առաջարկներից: Առաջնային առաջարկը զբոսաշրջիկներին առավել գրավում է իր բնական օգտակարությամբ, իսկ անհնցյալ առաջարկը բաղկացած է տարրերից, որոնք ստեղծվում են բացառապես զբոսաշրջային նպատակներով: Առաջնային առաջարկը ներառում է երկրի բնական առանձնահատկությունները (աշխարհագրական դիրքը, կլիման, տեղագրությունը, բուսական և կենդանական աշխարհը), սոցիալ-մշակութային գործոնները (մշակույթը, ավանդույթները, աշխարհիկ և կրոնական կառույցները, մտածելակերպը, հյուրասիրությունը), ընդհանուր ենթակառուցվածքը (կապի և հաղորդակցման ուղիները), մշակույթի և ազատ ժամանակի անցկացման հիմնարկությունները¹: Անհնցյալ առաջարկը կազմված է զբոսաշրջային ենթակառուցվածքից և վերնակառուցվածքից: Ենթակառուցվածքը բաժանվում է զբոսաշրջության զարգացմամբ պայմանավորված ենթակառուցվածքի և բուն զբոսաշրջային ենթակառուցվածքի: Քանի որ շատ հաճախ տարբեր տարածաշրջաններում, բացի տեղի բնակչությունից պարբերաբար լինում են նաև հյուրեր, շատ ժամանակ եղած համակարգերի հզորությունը չի բավականացնում նրանց բոլորի կենսագործունեության ապահովմանը: Այս համատեքստում, որպեսզի զբոսաշրջության ոլորտի ավանդական տեսակները սպառված չհամարվեն, անհրաժեշտ է ստեղծել դիտարկվող ոլորտի նորանոր ենթակառուցվածքներ, որոնք իրենց հերթին կաշխուժացնեն և կավելացնեն ներքին և արտաքին զբոսաշրջային հոսքերը: Դա էլ հենց իրենից ներկայացնում է անհնցյալ առաջարկը: Բուն զբոսաշրջային ենթակառուցվածքներին են վերաբերում տրանսպորտային, տեղավորման, զբոսաշրջային, կուրորտային կառույցները, զվարճանքի վայրերը, կոնֆերանսները, սեմինարներ անցկացնելու վայրերը, միջնորդային ծառայություններ անցկացնելու կառույցները:

Դիտարկվող ոլորտը դեռևս չդադարող զարգացում է ապրում, մեծանում են զբոսաշրջային հոսքերը, ավելին այն ընդլայնում է արդեն սահմանափակ դարձած երկրների աշխարհագրությունը: Տնտեսության զարգացման տեսակետից զբոսաշրջության ոլորտի էվոլյուցիոն զարգացումներն իրենց ազդեցությունն են ունենում ըստ մի քանի գլխավոր գործոնների, որոնցից առաջնահերթերն են.

- երկրի հեղինակության ընդգծում,
- ֆինանսական մեծ հոսքերի ապահովում,
- աշխատատեղերի ստեղծում:

Այս ամենով հանդերձ պետք է փաստել, որ այս երեք առաջնահերթ գործոններն էլ իրենց ուղղակի և անուղղակի ազդեցությունն են ունենում երկրի տնտեսական աճի ապահովման տեսակետից՝ հաշվի առնելով վերջին տարիներին այս ոլորտի ոչ թե դանդաղ, այլ թռիչքային և երկնիչ թվերով զարգացումները: Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության զարգացման օրակարգերում այսօր էլ ընդգծված վերաբերմունք կա դեպի այս ոլորտի առաջանցիկ զարգացման ուղղությունը, այնպես որ պետական մակարդակով ուշադրության մեծացումը և

¹ Кабушкин Н. И., «Менеджмент туризма», Минск 2001, с. 174, 178.

ուղղորդվածությունը ոչ միայն կզարգացնեն տվյալ ուղղությունը, այլև համակողմանի դրական ազդեցություն կունենան, և առաջընթացն այլևս սպասեցնել չի տա: Այս երեք կարևորագույն գործոնները մեծ խթան են ՀՀ տնտեսության զարգացման տեսակետից, որոնք, բացի երկրի հեղինակության և ճանաչելիության բարձրացումից, ֆինանսական մեծ հոսքերից և աշխատատեղերի ստեղծումից, զարգացման առավել խորը հիմքեր են ստեղծում¹:

Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացմանը նպաստում են տնտեսական, բնական, պատմամշակութային, սոցիալական և մյուս բոլոր այն ռեսուրսները, որոնք ունեն որոշակի հատկանիշներ. գրավչություն, բնակլիմայական անհրաժեշտ պայմաններ, մատչելիություն, սոցիալ-ժողովրդագրական և քաղաքական բնութագրեր²: Զբոսաշրջության զարգացման խելամիտ և արդյունավետ պլանավորումն ու կառավարումը զգալի դեր ու նշանակություն կունենան երկրի կայուն տնտեսական զարգացման ապահովման և այնպիսի սոցիալական խնդիրների լուծման գործընթացում, ինչպիսիք են՝ աշխատատեղերի ստեղծումը, բնակչության եկամուտների ավելացումը, ինչպես նաև համայնքների համաչափ զարգացումն ու աղքատության հաղթահարումը³: Զբոսաշրջության ոլորտում պետական քաղաքականության իրականացման կարևորագույն ուղղություններից է լիցենզավորման, որակի համակարգի և ստանդարտացման ներդրումը⁴: Երկրի վարկանիշի համար շատ կարևոր է, որ պատահական ընկերություններ և ինքնուս անհատներ չներկայացնեն ՀՀ-ն: Զբոսաշրջիկների աճի հետ մեկտեղ տարեցտարի ավելանում է նաև զբոսավարների պահանջարկը: Սակայն այսօր հնարավոր չէ պարզել ոչ միայն զբոսավարների և ուղեկցորդների քանակը մեր երկրում, այլև վերահսկել վերջիններիս գիտելիքները, զբոսաշրջիկներին մատուցած տեղեկատվությունը: 2011թ. հունվարի 1-ից դադարեցվել է զբոսավարների և ուղեկցորդների լիցենզավորումը: Զբոսավարների լիցենզավորման դադարեցումն անհեռանկարային է, և պետք է քայլեր ձեռնարկվեն հին ավանդույթը պահպանելու, ինչպես նաև զարգացնելու ուղղությամբ, ավելին, պետք է լիցենզավորվեն նաև զբոսաշրջային ընկերությունները⁵:

Այսպիսով, դիվանագիտական՝ ներքին և արտաքին, գործիքակազմերով պարտավոր ենք ընդգծել ՀՀ հեղինակությունն ու վարկանիշը և հետևողականորեն նպաստել դեպի մեր երկիր զբոսաշրջային հոսքերի ավելացմանը՝ ցուցաբերելով առանձնահատուկ բացառիկ վերաբերմունք մեր երկիր այցելող յուրաքանչյուր զբոսաշրջիկի հանդեպ:

¹Իսահակյան Ռ., «Զբոսաշրջության զարգացման հնարավորությունները ՀՀ-ում», «Այլընտրանք գիտական հանդես», Եր., 2019թ., էջ 322-330:

²И. Т. Балабанов, А. И. Балабанов, «Экономика туризма». М.: Финансы и статистика, 2003. с. 78.

³«ՀՀ 2011-2013թթ. պետական միջնաժամկետ ծախսերի ծրագիր»: ՀՀ կառավարության 2010թ. հուլիսի 8-ի N859-Ն որոշում, էջ 262-263:

⁴«Զբոսաշրջության և զբոսաշրջային գործունեության մասին» ՀՀ օրենք, Եր., 2003թ.:

⁵Իսահակյան Ռ., «ՀՀ-ում զբոսաշրջության զարգացման հիմնական ուղղությունները և տեսակները», Ֆինանսներ և էկոնոմիկա, Եր., 2018, էջ 34-37:

Հոդվածի գիտական նորույթը: Հոդվածում մշակվել և հիմնավորվել է զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման ինստիտուցիոնալ հիմքերը ՀՀ-ում, որի կիրառումը կնպաստի դիտարկվող ոլորտի արդյունավետ զարգացմանը. դիսցիպլինը այսուհետ կարելի է դարձնել ի գործ:

Եզրակացություն: ՀՀ-ում զբոսաշրջության ոլորտը տարեցտարի զարգանում է, որի մասին են փաստում վերջին տարիներին վիճակագրական կոմիտեի կողմից հրապարակած տնտեսական դրական ցուցանիշները: Հավելենք, որ դեռևս ցածր մակարդակում է գտնվում ծառայությունների որակը, որը չի բավարարում անգամ մեր հայրենակիցներին, այլ պարագաներում հանգստյան օրերն ու արձակուրդները նրանք չէին անցկացնի հարևան երկրներում և արտերկրներում: Ընդգծենք, որ ցանկացած տնտեսական համակարգ, որն ունի զարգացման հեռանկար, առաջին հերթին պետք է ունենա ինստիտուցիոնալ հիմքեր, համապատասխան օրենքների կարգավորումներ, ինչպես նաև այնպիսի խաղի կանոններ, որոնք հիմնավոր ձևով արտապատկերեն զարգացման հետագիծը: Պետք է շեշտել, որ այս առումով դիտարկվող ոլորտը չունի տարրական դիմագիծ, որով հնարավորություն ընձեռվեր գլուխ հանել ոլորտի հախուռն իրադարձություններից և գոնե դասակարգվեին մեր երկիր այցելող զբոսաշրջիկները՝ ըստ գնողունակության, այլ պարագաներում քանակական աճը դժվար է տարբերակել որակականից: Զբոսաշրջության ոլորտի համալրումը փորձառու և նորավար տրիտասարդ կադրերով ժամանակի պահանջն է, և աշխատողների որակավորման բարձրացման ուղղությամբ կատարվող ներդրումները պետք է լինեն անընդմեջ, որը ՀՀ պետական քաղաքականության հենք կարելի է դարձնել: ՀՀ պետական քաղաքականության առաջնահերթություններից պետք է համարվի զբոսաշրջության համաշխարհային շուկայից ավելի մեծ թվով այցելուների և ավելի շատ եկամուտների ներգրավումը, որի համար պետք է ստեղծվեն ոլորտը զարգացնող ամուր ինստիտուցիոնալ հիմքեր: Զբոսաշրջության դինամիկ զարգացման խոչընդոտների հաղթահարման նպատակով ոլորտում մշտապես պետք է իրականացվեն օրենսդրական փոփոխություններ՝ դրանք առավել հաճախ դարձնելով հեռանկարային և շարունակական: ՀՀ կառավարությունն էլ պետք է հանձն առնի բարելավելու զբոսաշրջային ենթակառուցվածքները, նաև ծառայությունների որակը ոչ միայն մայրաքաղաք Երևանում, այնպես էլ զուգահեռաբար ՀՀ մարզերում, որը և տարածքային համաչափ զարգացման հիմք կարող է հանդիսանալ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Գիտական ղեկավար Սուվարյան Յ., «Զբոսաշրջության մրցունակությունը և զարգացման ուղղությունները Հայաստանի Հանրապետությունում», Եր., 2014, էջ 49:
2. Թովմասյան Գ., «Զբոսաշրջության առկա վիճակը և հիմնական տեսակների զարգացման հնարավորությունները ՀՀ-ում», «Տնտեսագիտության ժամանակակից հիմնահարցեր», միջազգային 5-րդ գիտաժողով, ԵՊՀ ԵԳՄ, Եր.,

- 2017թ., էջ 49-51:
3. Իսահակյան Ռ. «Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացումը՝ որպես կայուն տնտեսական աճի նախադրյալ, զարգացման հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիները Հայաստանի Հանրապետությունում», ՀՀ ԳԱԱ Գիտություն հրատ., Եր., 2019թ., էջ 69-73:
 4. Իսահակյան Ռ.Կ., «ՀՀ-ում զբոսաշրջության զարգացման հիմնական ուղղությունները և տեսակները», Ֆինանսներ և էկոնոմիկա, Եր., 2018թ., էջ 34-37:
 5. Իսահակյան Ռ., «Զբոսաշրջության զարգացման հնարավորությունները ՀՀ-ում», «Այլընտրանք գիտական հանդես», Եր., 2019թ., էջ 322-330:
 6. «Հայաստանի տեսարժան վայրեր», Եր., 2019թ., Peoplemedia.am
 7. «ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի վիճակագրական տվյալների բազաներ, «Միջազգային զբոսաշրջություն», 2009-2019թթ., <https://www.armstat.am>
 8. Մարգարյան Ա. «Զբոսաշրջային ծառայությունների կազմակերպման իրավական կարգավորումները», ուսումնական ձեռնարկ, Եր., 2017, էջ 3:
 9. Балабанов И. Т., Балабанов А. И., «Экономика туризма». М.: Финансы и статистика, 2003. с. 78.
 10. Боголюбов В. С., Орловская В. П., «Экономика туризма», М. 2005, с. 57.
 11. Кабушкин Н. И., «Менеджмент туризма», Минск 2001, с. 174, 178.
 12. Новиков В. С., «Инновации в туризме». М: ИЦ «Академия» 2007, с. 182.
 13. Темный Ю. В., Темная Л. Р., «Экономика туризма». М.: Финансы и статистика, ИНФРА-М 2010. с. 17-18.
 14. Экономика и организация туризма: международный туризм, под ред. И.А. Рябовой и др., М., 2005, с. 278.
 15. Peter Robinson, Sine Heitmann, Peter Dieke: "Research Themes for Tourism", CABI, 2011, p. 32.

References

1. Gitakan ghekavar Y. Sowvaryan, «Zbosashrjowt'yan mrcownakowt'yowny' & zargacman owghghowt'yownnery' Hayastani Hanrapetowt'yownowm», Er., 2014, e'j 49:
2. Hayastani tesarjhan vayrer, 2019t'., Peoplemedia.am
3. HH vitwakagrakan komitei vitwakagrakan tvyalneri bazaner, «Mijazgayin zbosashrjowt'yown», 2009-2019t't'., <https://www.armstat.am>
4. Isahakyan R'.K., «HH-owm zbosashrjowt'yan zargacman himnakan owghghowt'yownnery' & tesaknery'», Finansner & e'konomika, Er&an, 2018t'., e'j 34-37:
5. Isahakyan R'. «Zbosashrjowt'yan olorti zargacowmy' orpes kayown tntesakan atwi naxadryal, zargacman himnaxndirnery' & dranc lowc'man owghinery' Hayastani Hanrapetowt'yownowm», HH GAA Gitowt'yown hrat., Er&an 2019t'., e'j 69-73:
6. Isahakyan R', Zbosashrjowt'yan zargacman hnaravorowt'yownnery' HH-owm, «Ayly'ntranq» gitakan handes, Er&an, 2019t'., e'j 322-330:
7. Margaryan A. «Zbosashrjayin c'ar'ayowt'yownneri kazmakerpman iravakan kargavorowmnery'», owsowmnakan d'er'nark, Er., 2017, e'j 3:
8. Peter Robinson, Sine Heitmann, Peter Dieke: "Research Themes for Toowrism", CABI,

2011, p. 32.

9. T'ovmasyan G., Zbosashrjowt'yan ar'ka vitwaky' & himnakan tesakneri zargacman hnaravorowt'yownnery' HH-owm, Tntesagitowt'yan jhamanakakic himnaharcer, mijazgayin 5-rd gitajhohghov, EPH eritasard gitnakanneri miavorowm, Er., 2017t., e'j 49-51:
10. Balabanov I. T., Balabanov A. I., «Jekonomika turizma». M.: Finansy i statistika, 2003. s. 78.
11. Bogoljubov V. S., Orlovskaja V. P., «Jekonomika turizma», M. 2005, s. 57.
12. Jekonomika i organizacija turizma: mezhdunarodnyj turizm, pod red. I.A. Rjabovoj i dr., M., 2005, s. 278.
13. Kabushkin N. I., «Menedzhment turizma», Minsk 2001, s. 174, 178.
14. Novikov V. S., «Innovacii v turizme». M: IC «Akademija» 2007, s. 182.
15. Temnyj Ju. V., Temnaja L. P., «Jekonomika turizma». M.: Finansy i statistika, INFRA-M 2010. s. 17-18.

ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՀԻՄՔԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ռազմիկ Կամոյի Իսահակյան

Համառոտագիր: Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման հիմքերը Հայաստանում ակնառու էին դեռևս Խորհրդային Միության տարիներին, առավելապես մեր օրերում, երբ հանրապետությունը ետ չի մնում զբոսաշրջային արդի ծառայություններով, սակայն ոլորտի ավանդական տեսակները ի վերջո սահմանափակ են, ուստի պետք է ստեղծել ամուր նախահիմքեր և արտապատկերել մեր երկրում զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման ինստիտուցիոնալ հիմքերը: **Հոդվածի նպատակն** է վեր հանել ոլորտում առկա հիմնախնդիրները և առաջադրել իրատեսական առաջարկություններ, որը լրացուցիչ խթան կհանդիսանա ոլորտի զարգացմանը: Հատկապես անդրադարձ է կատարված զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման ինստիտուցիոնալ հիմքերի ձևավորմանն ու զարգացմանը ՀՀ-ում, որն էլ հանդիսանում է հոդվածի **հետազոտման խնդիրը**: Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացումները ՀՀ տնտեսական զարգացումներին նոր լիցք կարող են հաղորդել, ոլորտում կան խնդիրներ, ինչու չէ նաև տարիների ընթացքում գրանցվել են հաջողություններ, սակայն բացակայում են զբոսաշրջության ոլորտի զարգացմանը նպաստող ինստիտուցիոնալ հիմքերը, որով էլ հիմնավորվում է **հոդվածի արդիականությունը**: Հոդվածում ներկայացվել է ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման ինստիտուցիոնալ հիմքերը: Ավանդական տեսակների զարգացումից զատ, կարևորվել են ածանցյալ առաջարկով պայմանավորված զբոսաշրջային ենթակառուցվածքների ներդրումը, որն ավելի կզարգացնի դիտարկվող ոլորտը: Ներկայացվել են նաև զբոսաշրջության ոլորտի զարգացմանը միջամտելու առանձնահատկությունները, որոնք պայմանավորված են ինչպես շուկայական օրենքներով, այնպես էլ՝ չափավոր պետական: Զբոսաշրջության ոլորտի դինամիկ զարգացման խոչընդոտների հաղթահարման նպատակով

առաջարկվել է ոլորտում մշտապես իրականացնել օրենսդրական փոփոխություններ, որոնք առավել հաճախ կարող են լինել հեռանկարային: Երկրի վարկանիշի համար շատ կարևոր է, որ պատահական ընկերություններ և ինքնուսանհատներ չներկայացնեն ՀՀ-ն: Զբոսաշրջիկների աճի հետ մեկտեղ տարեցտարի ավելանում է նաև զբոսավարների պահանջարկը: Սակայն այսօր հնարավոր չէ պարզել ոչ միայն զբոսավարների և ուղեկցորդների քանակը մեր երկրում, այլև վերահսկել վերջիններիս գիտելիքները, զբոսաշրջիկներին մատուցած տեղեկատվությունը: Զբոսավարների լիցենզավորման դադարեցումն անհեռանկարային է, և պետք է քայլեր ձեռնարկվեն հին ավանդույթը պահպանելու, ինչպես նաև զարգացնելու ուղղությամբ, ավելին, պետք է լիցենզավորվեն նաև զբոսաշրջային ընկերությունները: Զբոսաշրջության ոլորտի համալրումը փորձառու և նորավար տերիտասարդ կադրերով ժամանակի պահանջն է, և աշխատողների որակավորման բարձրացման ուղղությամբ կատարվող ներդրումները պետք է լինեն անընդմեջ, որը ՀՀ պետական քաղաքականության հենք կարելի է դարձնել: ՀՀ պետական քաղաքականության առաջնահերթություններից պետք է համարվի զբոսաշրջության համաշխարհային շուկայից ավելի մեծ թվով այցելուների և ավելի շատ եկամուտների ներգրավումը, որի համար էլ պետք է ստեղծի զբոսաշրջության ոլորտի զարգացմանը նպաստող ամուր ինստիտուցիոնալ հիմքեր: ՀՀ կառավարությունն էլ պետք է հանձն առնի բարելավելու զբոսաշրջային ենթակառուցվածքները, նաև ծառայությունների որակը ոչ միայն մայրաքաղաք Երևանում, այնպես էլ գուգահեռաբար ՀՀ մարզերում, որը և տնտեսական համաչափ զարգացման հիմք կարող է հանդիսանալ, ընդ որում վերը նշված դիտարկումներն էլ հաստատում են զբոսաշրջության ոլորտի զարգացմանը խոչընդոտող հիմնախնդիրները: Ցանկացած տնտեսական համակարգ, որն ունի զարգացման հեռանկար, առաջին հերթին պետք է ունենա ինստիտուցիոնալ հիմքեր, համապատասխան օրենքների կարգավորումներ, ինչպես նաև այնպիսի խաղի կանոններ, որոնք հիմնավոր ձևով արտապատկերեն զարգացման հետագիծը: Պետք է շեշտել, որ այս առումով ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտը չունի տարրական դիմագիծ, որով հնարավորություն ընձեռվեր գլուխ հանել ոլորտի հախուռն իրադարձություններից, և գոնե դասակարգվեին մեր երկիր այցելող զբոսաշրջիկները՝ ըստ գնողունակության, այլ պարագաներում զբոսաշրջիկների քանակական աճը դժվար է տարբերակել որակականից:

Հոդվածի գիտական նորույթը. Հոդվածում մշակվել և հիմնավորվել է զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման ինստիտուցիոնալ հիմքերը ՀՀ-ում, որի կիրառումը կնպաստի դիտարկվող ոլորտի արդյունավետ զարգացմանը: Դիսցիպլինը այսուհետ կարելի է դարձնել ի գործ:

Բանալի բառեր՝ զբոսաշրջություն, զարգացում, ինստիտուցիոնալ հիմքեր, կարգավորումներ, պետական քաղաքականություն, ենթակառուցվածքներ, տնտեսական զարգացում, տեխնոլոգիաներ:

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

Размик Камоевич Исаакян

Аннотация: Основы развития сферы туризма в Армении были очевидны еще во времена Советского Союза, особенно в наши дни, когда республика не отстает в плане современных туристических услуг, однако традиционные виды сферы в конечном итоге ограничены, поэтому необходимо создать прочные основы и отразить институциональное видение развития сферы туризма в нашей стране. **Цель данной статьи** – осветить существующие проблемы в сфере и выдвинуть реалистичные предложения, которые придадут дополнительный импульс развитию отрасли. Особое внимание было уделено формированию и развитию институциональных основ развития сферы туризма в Республике Армения, что и является **задачей исследования статьи**. Разработки в сфере туризма могут дать новый импульс экономическому развитию Республики Армения, но в сфере есть проблемы и успехи фиксируются годами, но отсутствует институциональная база для развития, что обосновывает **актуальность данной статьи**. В статье представлены институциональные основы развития туризма в Республике Армения. В дополнение к развитию традиционных типов было разработано внедрение инфраструктуры туризма, обусловленной производным предложением, что будет способствовать дальнейшему развитию наблюдаемого сектора. Также представлено особенности вмешательства в развитие наблюдаемой сферы, которые обусловлены как рыночными законами, так и умеренным состоянием. Для преодоления препятствий на пути динамичного развития туристического сектора было предложено постоянно проводить законодательные изменения в этом секторе, которые чаще всего могут быть многообещающими. Для рейтинга страны очень важно, что Армению представляют не случайные компании. С ростом числа туристов с каждым годом увеличивается спрос на гидов. Однако на сегодняшний день не представляется возможным узнать не только количество экскурсоводов в нашей стране, но и проконтролировать знание последних, информацию, предоставляемую туристам. Прекращение лицензирования туристов бесперспективно, необходимо предпринять шаги по сохранению старой традиции, а также по ее развитию, более того, туристические компании должны быть лицензированы. Пополнение сферы туризма опытными, молодыми выпускниками является требованием времени, инвестиции в повышение квалификации работников должны быть постоянными, что может быть положено в основу государственной политики РА. Одним из приоритетов государственной политики РА должно стать привлечение большего количества посетителей с мирового туристического рынка, больших доходов, для чего должна быть создана прочная институциональная база. Соответствующие государственные органы должны взяться за улучшение туристической инфраструктуры, а также качества услуг не только в столице

Ереване, но и в регионах Армении, более того, вышеупомянутые наблюдения подтверждают **наличие проблем**, сдерживающих развитие туристической отрасли. Любая экономическая система прежде всего должна иметь институциональные основы, положения соответствующих законов, а также правила игры, обоснованно отражающие видение развития. Следует подчеркнуть, что в этом плане наша туристическая сфера не имеет элементарного признака, который позволил бы справиться с бурными событиями в отрасли, хотя бы классифицировать туристов посещающих нашу страну по покупательной способности, иначе трудно различить количественный рост от качественного.

Научная новизна статьи. В статье разработаны и обоснованы институциональные основы развития сферы туризма в РА, применение которых будет способствовать эффективному развитию рассматриваемой отрасли. дисциплина может быть сделать работу с этого момента.

Ключевые слова: Туризм, развитие, институциональные основы, нормативные акты, государственная политика, инфраструктура, экономическое развитие, технологии.

INSTITUTIONAL BASES OF TOURISM DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

Razmik Kamo Isahakyan

Abstract. The foundations of the development of the sphere of tourism sector in Armenia were obvious even during the years of the Soviet Union, especially in our days, when the Republic of Armenia can suggest many modern tourism services, however, the traditional types of the sphere are limited in the end, so it is necessary to create solid foundations, to reflect the institutional vision of the development of the sphere of tourism sector in our country. *The purpose of this article* is to highlight the existing problems in the field to put forward realistic proposals, which will provide additional impetus to the development of the field. Special reference was made to the formation and development of institutional bases for the development of the tourism sector in the Republic of Armenia, which is *the task of researching article*. There are many problems in this sphere, but the developments can give a new drive to the Armenian economy, and the successes have been registered over the years, but there is no institutional basis for development, which justifies *the relevance of the article*. The institutional bases for the development of tourism sector in the Republic of Armenia are presented in the article. In addition to the development of traditional types, the introduction of tourism infrastructure conditioned by the derivative proposal, which will further develop the observed sector. There is also presented the peculiarities of intervening in the development of the observed sphere, which are conditioned by both market laws and a moderate state. In order to overcome to the dynamic development of

the tourism sector, it has been proposed to constantly implement legislative changes in the sector, which can most often be promising. It is very important for the country's rating that random companies do not represent Armenia. With the growth of tourists, the demand for tour guides is increasing year by year. However, today it is not possible to find out not only the number of guides in our country, but also to control the knowledge of the latter, the information provided to tourists. The termination of the licensing of tourists is unpromising, steps must be taken to preserve the old tradition, as well as to develop it, moreover, tourism companies must be licensed. Young graduates is a requirement of time, the investments made in raising the qualification of employees must be continuous, which can be the basis of the RA state policy. One of the priorities of the RA state policy should be to attract more visitors from the world tourism market, more incomes, for which a solid institutional basis should be created. The relevant state bodies should undertake to improve the tourism infrastructure, as well as the quality of services not only in the capital Yerevan, but also in the regions of Armenia, moreover, the above-mentioned observations ***confirm the problems*** hindering the development of the tourism sector. Any economic system that has a perspective of development, first of all, must have institutional bases, regulations of relevant laws, as well as rules of the game that reasonably reflect the vision of development. It should be emphasized, that in this respect the armenian tourism sector does not have an elementary feature, which would allow to cope with the turbulent events in the sector, at least to classify tourists visiting to our country, otherwise it is difficult to distinguish tourists quantitative growth from qualitative.

The scientific novelty of the article. The article elaborated and substantiated the institutional bases for the development of the tourism sector in the RA, the application of which will contribute to the effective development of the observed sector. discipline can be made a work from now.

Keywords: tourism, development, institutional foundations, regulations, state policy, infrastructure, economic development, technology